

УДК 159.922:376.011.3-051

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ КОРЕКЦІЙНОГО ПЕДАГОГА

Омельченко М.С., к. пед. н.,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Донбаський державний педагогічний університет

У статті розглянуто психологічні аспекти професійної діяльності корекційного педагога. Автор визначає роль професійної свідомості в успішності та результативності корекційно-педагогічної діяльності, визначає основні напрями її формування у структурі професійної діяльності корекційного педагога.

Ключові слова: корекційний педагог, корекційно-педагогічна діяльність, професійна свідомість.

В статье рассмотрены психологические аспекты профессиональной деятельности коррекционного педагога. Автор определяет роль профессионального сознания в успешности и результативности коррекционно-педагогической деятельности, определяет основные направления его формирования в структуре профессиональной деятельности коррекционного педагога.

Ключевые слова: коррекционный педагог, коррекционно-педагогическая деятельность, профессиональное сознание.

Omelchenko M.S. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF THE PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS OF THE CORRECTION TEACHER

In the article psychological aspects of professional activity of the correctional teacher are considered. The author determines the role of professional consciousness in the success and effectiveness of corrective pedagogical activity, determines the main directions of its formation in the structure of the professional activity of the correctional teacher.

Key words: correctional teacher, correctional-pedagogical activity, professional consciousness.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції в освітній сфері ставлять сучасних вчителів, у тому числі корекційних педагогів, перед необхідністю адаптації до змісту професійної діяльності. Відкриття інклюзивних шкіл і класів підвищує особистісну відповідальність корекційних педагогів за організацію навчально-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами у середовищі дітей, які розвиваються нормально. У зв'язку з цим для теорії і практики педагогічної діяльності стає актуальною проблема прогнозування успішності діяльності корекційних педагогів у нових умовах, а для психологічної науки – виявлення та вивчення психологічних факторів, які визначають результативність професійної діяльності та особливості функціонування особистості серед змін внутрішнього і зовнішнього середовища.

Постановка завдання. Успішність і результативність професійної діяльності корекційного педагога суттєво визначається якісною характеристикою змістових компонентів професійної свідомості, яка формується разом із опануванням особистістю професійною діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корекційний педагог – це фахівець, який має спеціальну вищу педагогічну освіту і працює з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я.

Корекційно-педагогічна діяльність є невід'ємною частиною і складовою частиною педагогічного процесу як динамічної педагогічної системи, як спеціально організованої, цілеспрямованої взаємодії педагогів і вихованців, націленої на вирішення розвивальних і освітніх задач [8, с. 17].

У руслі корекційно-педагогічної діяльності багатогранність праці корекційного педагога підпорядкована досягненню основної мети – успішній соціальній адаптації та інтеграції дитини з особливими освітніми потребами у систему суспільних стосунків [4; 8].

Таким чином, професійна діяльність корекційного педагога виходить за межі традиційних видів роботи вчителя, оскільки охоплює також консультаційну, діагностичну, соціально-педагогічну, реабілітаційну, психотерапевтичну та корекційну діяльність. Усі ці напрями роботи у структурі професійної діяльності корекційного педагога пов'язані та взаємозумовлені.

Діагностична діяльність полягає у своєчасному виявленні дітей, які потребують спеціалізованої допомоги. Основою для підготовки рекомендацій із надання дітям психолого-педагогічної допомоги в умовах освітнього закладу є педагогічне обстеження, виявлення рівня актуального та зони найближчого розвитку, а також резервних можливостей дитини.

Корекційний педагог також здійснює діагностику емоційно-вольової сфери та особистості учня, вивчає соціальну ситуацію розвитку та умови родинного виховання, адаптивні можливості та рівень соціалізації дитини, контролює та аналізує успішність корекційно-розвивальної роботи.

Діагностична діяльність є підґрунтям для консультативної діяльності корекційного педагога, яка забезпечує безперервність спеціального супроводження дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їхніх родин із питань реалізації диференційованих психолого-педагогічних умов навчання, виховання, корекції, розвитку і соціалізації учнів.

Тісно пов'язана з усіма напрямками діяльності корекційного педагога і соціально-педагогічна діяльність, спрямована на надання допомоги дитині у процесі її соціалізації і засвоєнні нею соціокультурного досвіду, створення умов для її самореалізації у суспільстві.

Поряд із вирішенням задач соціально-педагогічної діяльності, корекційний педагог може здійснювати заходи педагогічно-реабілітаційної роботи, які мають виховний характер та спрямовані на те, щоб дитина з особливими освітніми потребами оволоділа необхідними навичками із самообслуговування, отримала шкільну освіту. Особлива роль корекційного педагога при цьому полягає у створенні у дитини психологічної впевненості у власній повноцінності та створенні правильної професійної орієнтації [7, с. 167].

На психіку дитини в освітніх закладах йде значне навантаження. Саме корекційний педагог, який контактує з дитиною протягом дня, має використовувати психолого-педагогічні прийоми та методи, спрямовані на оптимізацію її психоемоційного стану та укріплення психологічного здоров'я [9].

Усі розглянуті напрями професійної діяльності корекційного педагога виходять за межі традиційної педагогіки і мають бути корекційно спрямованими, а власне корекційно-педагогічна діяльність виділяється у специфічний вид педагогічної діяльності, який полягає у здійсненні комплексу корекційно-педагогічних заходів із попередження та подолання відхилень у розвитку та поведінці дитини у процесі навчально-виховного процесу (С.П. Миронова, О.Д. Гонєєва).

Зі структури професійної діяльності корекційного педагога впливають основні його педагогічні функції, виконання яких забезпечує ефективність навчально-виховного процесу. Окрім навчальної, корекційно-розвивальної та виховної функцій,

корекційний педагог відповідно до задач своєї професійної діяльності виконує пропедевтичну, реабілітаційну, орієнтаційну, компенсаторну, корекційну функції та функцію соціалізації (Ш.О. Амонашвілі).

Корекційний педагог є ключовою фігурою у корекційно-виховному процесі і корекційно-педагогічній діяльності. Саме він організує та сповнює конкретним змістом корекційно-педагогічний процес з учнями з особливими освітніми потребами, встановлює зв'язки між дітьми та їхніми батьками, добирає та застосовує методи і прийоми, спрямовані на попередження і подолання недоліків у розвитку та поведінці дітей і підлітків [4, с. 15].

У процесі модернізації освітнього середовища основною метою навчання у школі є формування у психофізичному розвитку дитини таких новоутворень, які визначаються не лише набутим життєвим досвідом, але і системою освіти. Ця проблема набуває особливого значення у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, адже нині перед батьками постає проблема: дитина буде отримувати освіту у традиційній школі або у системі спеціальної освіти. Якість отриманої освіти в обох випадках суттєво залежить від педагогічної діяльності корекційного педагога, який буде працювати з дитиною протягом її навчання в освітньому закладі.

Потреба у кваліфікованих фахівцях зі спеціальної педагогіки значно зросла в умовах розвитку інтеграції та інклюзії, необхідності здійснювати диференційований підхід у масових освітніх закладах. Корекційний педагог має компетентно організувати процес навчання і виховання у класах корекційно-розвивального і компенсаторного навчання, вміти допомогти вчителям масової школи у подоланні труднощів навчання дітей з ознаками шкільної дезадаптації.

Щоб впоратися з усім переліком задач та ефективно виконувати окреслені функції, корекційний педагог має володіти глибокими та різнобічними знаннями, системотворчим критерієм яких виступить антропологічний принцип. Цей принцип визначає відбір та інтеграцію всіх необхідних знань про людину та її соціалізацію у нормі, а також при порушеннях психофізичного розвитку у змісті спеціальної педагогіки, з подальшою внутрішньодисциплінарною конкретизацією стосовно тієї чи іншої предметної галузі [5].

Професійна діяльність вимагає від педагога певних педагогічних якостей особистості. З одного боку, у нього формується комплекс психологічних режимів діяльності

залежно від стану, здібностей, способу виконання задач; із другого – педагог визначає власну стратегію і тактику; з третього – виявляє зміст вимог та етапів діяльності. Такий комплекс формується особистістю як цілісна, динамічна система діяльності, яка здатна змінюватися [1, с. 45].

Корекційний педагог має володіти особливим набором таких особистісних і професійних якостей, як активність, енергійність, ініціативність, оптимістичність, доброзичливість, тактовність, гуманність тощо. Всі вони нерозривно пов'язані з формуванням професійного світогляду, який є результатом осмислення й особистісного оцінювання духовних і соціальних процесів, що впливають на визначення місця і ролі людей з особливими потребами у житті суспільства.

Своєю чергою, саме суспільство визначає форми діяльності і висуває свої вимоги до професійної діяльності педагога. Суб'єкт корекційно-педагогічної діяльності виробляє індивідуальні форми активності, пов'язуючи їх у діяльності. Залежність особистості від суспільства опосередковано її позицією у цих відносинах і характером активності, яка визначається життєвим досвідом. Особистісна активність проявляється у становленні людини суб'єктом діяльності, коли у неї виникає власне ставлення до діяльності, власний стиль її здійснення [2, с. 34].

У цьому контексті важливою характеристикою корекційного педагога виступає оптимізм, який проявляється не лише у соціально активному ставленні до суб'єкта педагогічного впливу і до іншої більшості суспільства, тобто середовища, в яке мають бути включені його учнів і вихованці. Не менш важливим є ставлення педагога до самого себе як до активної особистості, яка є відповідальною за позитивні зсуви у житті осіб з особливими потребами.

Професійно-педагогічні здібності і здатність виконувати професійні вимоги корекційного педагога становлять структуру його професійної компетенції, сферами якої є профілактична робота, педагогічна діагностика і консультування, спеціальна педагогічна просвіта, участь у профілактичній і пропедевтичній допомозі, освітня і соціально-педагогічна діяльність, організація і керівництво освітою, викладання у вишій або середньому педагогічному навчальному закладі, науково-дослідницька діяльність у сфері спеціальної педагогіки [5].

У цьому контексті важливу роль у становленні професійної діяльності корекційного педагога відіграє професійно-педагогічна позиція – точка зору, ставлення до своєї

професії і дії, поведінка, зумовлені ними; система інтелектуальних, вольових та емоційно-оціночних відношень до світу і педагогічної діяльності (В.І. Слободчиков).

М.М. Боритко виокремлює три складники професійно-педагогічної позиції: професійну рефлексію, професійну «Я» концепцію особистості, професійну самооцінку педагога.

Професійна рефлексія – усвідомлення того, що є в людині, перероблення самої людини, її індивідуальної свідомості, особистості, здібностей до пізнання і діяльності, це шлях пошуку у собі «духовного, суспільного», шлях до самого себе.

Професійна рефлексія є важливим компонентом професіоналізації корекційного педагога. Без рефлексивних процесів професійні предметні знання, які становлять концептуальні уявлення корекційного педагога, не являють собою цілісну структуру у свідомості і тому не можуть стати керівництвом до дії. Професійний аналіз власної теоретичної бази з позиції щоденної педагогічної практики дає змогу стати корекційному педагогу компетентним у своїй професійній справі.

Професійна «Я» концепція – виділення людиною себе з об'єктивного світу, усвідомлення й оцінка свого ставлення до світу, себе як особистості, своїх вчинків, дій, думок і почуттів, бажань та інтересів.

«Я» концепція корекційного педагога є основним джерелом і механізмом професійного розвитку і вдосконалення. Здатність педагога аналізувати й оцінювати власну діяльність та її результати, власні професійні можливості безпосередньо пов'язана з ефективністю корекційно-педагогічного впливу, ефективність якого реалізується у результатах навчальної діяльності учнів. «Я» концепція корекційного педагога є особистісним регулятором професійного саморозвитку і самовихованості вчителя.

Головним у «Я» концепції педагога і третью складовою частиною педагогічної позиції, за М.М. Боритко, є професійна самооцінка – оцінка педагогом самого себе, своїх можливостей, професійних якостей і ролі у творчому перетворенні себе і навколишніх обставин. Рівень самооцінки відбиває ступінь власної гідності і характер спрямованості вчинків педагога [3].

Професійна самооцінка є також важливим компонентом професійного розвитку і саморозвитку корекційного педагога. Вона проявляється в уявленнях педагога про цілі та цінності педагогічної діяльності, засобах її здійснення, змісті оціночних суджень про різні аспекти професійної компетентності, професійних очікуваннях, оцінці результа-

тивності власної педагогічної діяльності і на основі цього усвідомлення її цілей.

У процесі корекційно-педагогічної діяльності педагог взаємодіє з учнем, забезпечуючи його становлення як людини освіченої. Власне професійна педагогічна позиція є, таким чином, подвійною, сполученням особистісної і діяльнісної позицій, утворюючи єдність професійної свідомості, педагогічної діяльності і педагогічної спільноти, стає засобом реалізації базових цінностей і цілей розвитку кожного.

Формування професійно-педагогічної позиції являє собою прояв професійної свідомості – системи переконань, установок та інших особистісних характеристик.

Професійну свідомість розглядаємо як явище, що формується і функціонує протягом проходження особистістю всіх етапів професійної діяльності. При цьому для носія професійної свідомості праця є важливим засобом ствердження себе як повноцінного члена суспільства, людини, яка склалася як особистість.

О.А. Ангеловський, В.А. Цвик та інші виділяли у структурі професійної свідомості нормативний та індивідуально-особистісний аспекти. Нормативний аспект полягає у системі професійної ідеології, тобто зведення вимог суспільства до професіоналів, а також системи норм, які регулюють взаємовідношення спеціалістів.

Індивідуально-особистісний аспект професійної свідомості позначається поняттям «професійна психологія», «індивідуальні переконання спеціалістів», система їхніх поглядів на працю і власні професійні зобов'язання.

На погляд О.А. Ангеловського і В.А. Цвика, структура особистості професіонала у широкому розумінні визначає структуру його професійної свідомості: психологічний компонент (психологічні особливості особистості), гносеологічний (когнітивний, інтелектуальний компоненти), аксіологічний (ціннісний) компонент, емоційно-вольовий компонент (комплекс «переживання професії»).

Відповідно до визначених компонентів професійної свідомості, окреслимо основні шляхи формування професійної свідомості корекційного педагога.

1) *Розвиток психологічних якостей особистості корекційного педагога*, які визначають її можливості і готовність до корекційно-педагогічної діяльності. Найбільш важливими психологічними якостями особистості корекційного педагога вважаємо, перш за все, ті риси, які відповідають вимогам професії, тобто мають професійну значущість.

Серед професійно значущих педагогічних здібностей корекційного педагога варто виділити здатність адаптувати і модифікувати навчальний матеріал, глибоке розуміння психофізичних особливостей і можливостей дітей, можливість імпровізувати, творчо викладати навчальний матеріал, здатність здійснювати педагогічно-вольовий вплив на дітей, зацікавлювати дитячий колектив, мати у ньому авторитет, інтерес до дітей, гуманність у ставленні до них, змістовність, образність мовлення, здатність переконати дитину, наявність педагогічного такту, здібність пов'язувати навчальний матеріал із життєвим досвідом дітей, спостережливість, педагогічну вигогливість тощо.

2) *Формування системи знань із спеціальної педагогіки і психології*, необхідної для успішної діяльності корекційного педагога.

Формування професійного мислення корекційного педагога здійснюється як у процесі отримання професійної освіти, так і стихійно, поза системою навчання. Визначальними характеристиками професійного мислення корекційного педагога вважаємо:

- аналітичність мислення – вміння аналізувати і змінювати необхідну інформацію, приймати правильні педагогічні рішення;

- гнучкість мислення, яка полягає в основі імпровізації, вмінні швидко реагувати на зміну ситуації, модифікувати засоби педагогічного впливу;

- альтернативність мислення – можливість бачити різні шляхи рішення педагогічних ситуацій;

- позитивність мислення – надзвичайно важливий напрям професійного мислення корекційного педагога, який полягає у його вмінні бачити найкращі сторони, збереженні можливості розвитку дітей, що, своєю чергою, необхідний для визначення шляхів корекційно-педагогічної діяльності. Професійно значущим результатом позитивності мислення корекційного педагога можна розглядати формування толерантності, яка проявляється у терпимості щодо поведінки, поглядів, поведінки дітей, які не відповідають власним;

- креативність – можливість творчо мислити, створювати дещо нове, оригінальне; здатність до самовдосконалення;

- конструктивність мислення – забезпечує проектування, прогнозування, побудову корекційно-педагогічного процесу [6, с. 115].

3) *Формування системи професійних цінностей і професійної моралі корекційного педагога.*

Значущість цінностей у становленні професійної свідомості корекційного педагога актуалізує потребу в їхній об'єктивності та інтерпретації у контексті провідних положень теорій нормалізації життєдіяльності і соціальної реабілітації осіб з особливостями психофізичного розвитку.

Цінності мають бути представлені у свідомості корекційного педагога ідеями про власну особистість та особистість дитини. У центрі уваги – особистість дитини, неповторна, вільна, яка самостійно будує власне життя, несе відповідальність за власні дії щодо себе та оточення.

4) Формування уявлень корекційного педагога про власний професійний борг, почуття відповідальності за результати професійної діяльності, розвиток професійної спрямованості.

Емоції і воля корекційного педагога виступають регуляторами професійної поведінки і діяльності і спрямовані на подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи виділення напрямів роботи з формування професійної свідомості, варто зазначити, що ефективність та результативність професійної діяльності корекційного педагога можуть бути зумовлені лише єдністю розвитку всіх компонентів професійної свідомості шляхом підвищення професійної освіти, професійного саморозвитку і самовдосконалення, а також безпосередньо через організацію практичного професійного досвіду.

Важливість цієї проблеми у сучасному психологічному аспекті зумовлює необхід-

ність проведення подальших досліджень із метою виокремлення змістовних компонентів професійної свідомості корекційного педагога, виділення послідовних етапів її становлення і розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учеб. пособие для студентов вузов. М., 2000. 538 с.
2. Ануфриев Е.М. Социальный статус и активность личности: Личность как объект и субъект социальных отношений. М., 1984. 295 с.
3. Борытко Н.М. Введение в педагогическую деятельность: учеб. для студ. пед. вузов / Н.М. Борытко, А.М. Байбаков, И.А. Соловцова. Волгоград: Изд-во ВГИПК РО, 2006. 40 с.
4. Гонеева А.Д. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / А.Д. Гонеев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Ялпаева. М.: Академия, 1999.
5. Назарова Н.М. Специальная педагогика. М., «Академия», 2010. 400 с.
6. Никитина Н.Н. Введение в педагогическую деятельность. Теория и практика / Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская. М., 2004. 224 с.
7. Палаткина Г.В. Социальная работа с незащищенными группами населения: учеб. пособие / Г.В. Палаткина, Г.Х. Мусина-Мазнова, И.А. Потапова и др. М.: КноРус, 2016. 338 с.
8. Слостенин В.А. Педагогика профессионального образования: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостнин, Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др. М.: «Академия», 2004. 368 с.
9. Смирнова В.В. Педагогическая психотерапия. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2013. Т. 3. С. 2271–2275. URL: <http://e-koncept.ru/2013/53457.htm>.